
BOEKBESPREKINGEN

Memorial-volume in honor of the 100th birthday of J. G. Mendel. 1925.

In dit gedenboek, dat eenige jaren te laat verscheen (Mendel is in 1822 geboren), heeft Pearl een uitvoerige uiteenzetting gegeven van zijn onderzoekingen omtrent de erfelijkheid van den levensduur, waarover men o.a. ook reeds eenige bladzijden vindt in zijn aardig populair boekje „The Biology of Death” (Philadelphia 1922).

Verscheidene stamboomen van den mensch nemen reeds elken twijfel weg aan het bestaan van een verband tusschen levensduur en een bepaalde erfelijke constitutie. Om dit nader te bestudeeren koos Pearl een materiaal, waarbij het leven in evenveel dagen was af te meten als bij den mensch in jaren. Uit de studie van levenskrommen bij den mensch en bij de kleine vlieg *Drosophila*, welke bijkans een zelfde verloop hebben — was op te maken, dat 97 dagen bij *Drosophila* beantwoorden aan ongeveer 86 jaar bij den mensch, dat één jaar bij den mensch met 1.1279 dagen bij *Drosophila* vergelijkbaar is. Onder de rassen van *Drosophila* voor erfelijkheidsproeven in het bekende laboratorium van Morgan aan de Columbia Universiteit gekweekt, zijn er, die een zeer ongelijken levensduur vertoonen. Soms tijds gaat een bepaald uiterlijk kenmerk samen met een gewijzigden levensduur, beide de uiting van een bepaalde lichamelijke constitutie. Zoo is er b.v. een vliegenras met kleine vleugeltjes, dat veel korter tijd het levenslicht geniet dan de z.g. wilde vlieg of andere rassen van *Drosophila*.

Bij zijn onderzoekingen heeft Pearl den levensduur van de rassen, welke hij had uitgekozen, eerst in krommen neergelegd en is daarna tot kruising overgegaan. Bij de kruising van een langlevend en kortlevend ras hadden de dieren een levensduur, welke zelfs dien van het langlevende ras overtrof. Dit verschijnsel behoort tot het z.g. „luxureeren”, den gunstigen toestand van lichamelijke eigenschappen, welke men dikwijls in de F^1 -generatie (= eerste bastaardgeneratie) heeft opgemerkt, zoowel bij plant als dier — een verschijnsel, waarvoor men verschillende hypothesen heeft, doch dat nog niet verklaard is. Onder die hypothesen is wel de meest aanlokkende die van den botanicus Löhner, volgens welke kleine biochemische verschillen der kruislingen bij de kruising als gunstige prikkel werken, zooals een vergif in uitermate kleine hoeveelheid gunstig voor de gezondheid zijn kan.

Werden de vliegen dezer eerste bastaardgeneratie onderling voortgeplant, dan kwam de gewone splijting volgens de wet van Mendel voor den dag, niet alleen wat den vleugelvorm, maar ook wat den levensduur betreft. Naast de langlevende vliegen ontstond, zooals in de F^2 -generatie (= tweede bastaardgeneratie) te verwachten was, weer een type met korte vleugels, dat bovendien weer de eigenschap van den korten levensduur vertoonde.

Zooals men van den statisticus Pearl verwachten mocht, is deze uitkomst door begeleidende tabellen en krommen zorgvuldig gestaafd. Het is wel merkwaardig, dat een zoozeer ingewikkelde eigenschap, die ten slotte in den fysisch-chemischen bouw van het individu haar diepste schuilplaats heeft — zuiver de wet van Mendel volgt. Dit is weer een bewijs, dat deze niet alleen voor oppervlakkige kenmerken geldt.

M. A. v. H.

*Memorial-Volume in honor of the 100th
Birthday of J. G. Mendel. Fr. Borovy, Prague,*

Dit in Tsjechisch en Engelsch geschreven boek is een waardige hulde van Tsjecho-Slowakije aan de nagedachtenis van Gregor Mendel. Het werd in 1922 ontworpen in verband met de herdenkingsdagen in Brünn (Mendel's woonplaats als monnik en abt) en bevat de daar uitgesproken reden. Eerst thans is het geheele werk verschenen, uitgegeven door de Eugenetische Vereeniging te Praag met ondersteuning van het ministerie van Onderwijs.

Het tweede deel, in onvertaalden vorm gelaten, bestaat naar den index aangeeft, uit een reeks van voordrachten, betrekking hebbend op erfelijkheid, evolutie, de beteekenis van Mendel voor eugenetiek en geneeskunde enz. Belangrijk is het laatste, 250 bladzijden omvattend deel, dat uit een aantal oorspronkelijke publicaties van buiten- en binnenlandsche genetici van naam is samengesteld. Vraagstukken over inteelt, geslachtsbepaling, levensduur, variabiliteit, evolutie worden daar door bekende erfelijkheidsonderzoekers en statistici behandeld. Behalve een portret van Mendel is er onder de opstellen ook één met biographische gegevens naar nieuw gevonden bescheiden en papieren door O. Richter, een kleine aanvulling van het belangrijke boek van H. Iltis, dat in 1924 over Mendel's leven en werken verschenen is. (Verlag J. Springer).

M. A. v. H.

*A. Hutter: Het constitutioneel familiebeeld
bij de schizofrenie. 220 blz. Diss. Groningen,
1925.*

In de eerste vier hoofdstukken van het proefschrift deelt schrijver de resultaten mee van het werk van R ü d i n, H a u p t m a n n, K a h n van de Forschungsanstalt für Psychiatrie in München en van K r e t s c h m e r. Ook de regels van Mendel worden beschreven.

Schrijver heeft de families van 67 patiënten, 41 mannelijke en 26 vrouwelijke, van de Valerius-kliniek in Amsterdam, uit de jaren 1922—1924, onderzocht. Het onderzoek omvat de psychoses in het gezin en de verdere familie en enkele karakterologische teekenen van gezinsleden. Deze laatste zijn een aantal afwijkende persoonlijkheidseigenschappen, die veelvuldig gevonden werden bij menschen, bij wie later dementia praecox zich ontwikkelde (praepsychotisch).

Nagegaan wordt, hoe de lijder aan dementia praecox belast is met zijn praepsychotische trekken. Van belang hierbij is, dat deze niet als schizoid worden samengevat. Als afwijkende trekken onderscheidt schrijver stil en eenzelvig, verstrooid, schuw; deze eigenschappen vormen voor schrijver het begrip „autistisch”. Verder bijzondere gevoeligheid, dus lichtgeraaktheid, „aantrekkelijkheid”, opvliegendheid, „zenuwachtigheid”. Ook wantrouwen, eigenzinnigheid. Dan egoïsme en onverschilligheid, luiheid. Veranderlijkheid en onberekenbaarheid. Alcoholmisbruik. Wilslamheid. Phlegma. Stemming. Hysterische verschijnselen.

Schrijver geeft eenige voorbeelden van zijn materiaal.

De tweede helft van het proefschrift bevat de resultaten van de eigen onderzoekingen.

Volgens de nauwkeurige methode van schrijver waren van de 41 mannelijke patiënten er 28 praepsychotisch in zichzelf gekeerd, van de 26 vrouwelijke patiënten 11; 12 van deze 28 mannen waren lichtgeraakt, 7 van de 11 in zichzelf gekeerde vrouwen waren lichtgeraakt, terwijl van de 15 overige vrouwen er nog 8 deze eigenschap vertoonden.

Over wantrouwendheid concludeert schrijver, dat het percentage wantrouwende vrouwen (38.5 %) veel grooter is dan dat der mannen (17 %), ja ruim het dubbele. Dit kan met de structuur van de vrouwelijke psyche samenhangen (geslachtsgebonden erfelijkheid? ref.).

Het heele patiëntenmateriaal bevat uit den praepsychotischen tijd eene hysterica en een hypomaan. Daardoor komt sterk uit, dat de schizofrenie correlatie bezit met een bepaald persoonlijkheidstype.

Schrijver stelt aan het slot van dit hoofdstuk de vraag, of men het hyperaesthetisch-eenzelvige mag gelijkstellen met het constitutioneele moment in de dementia praecox. Hij meent, dat ze wellicht af te scheiden is van deze zelfde typen, die buiten het verband met dementia praecox staan en hij zou een aantal overgevoelig-eenzelvigen, die uit een bevolking werden bijeengezocht, op den levensweg willen vervolgd zien, om te weten te komen, of zij veelvuldig dementia praecoxlijders opleverden. (Hier zou misschien het werk van C. H. Davenport reeds eenig licht kunnen geven, ref.).

Het onderzoek van de ouders van de patiënten leverde het volgende op: Dementia praecox kwam onder de ouders van de vrouwelijke patiënten niet, onder die van de mannelijke tweemaal en bovendien nog 2 maal niet met zekerheid voor. Zoo kwam dus directe belasting door dementia praecox in hoogstens 6 % van de gevallen voor; verder door alcoholisme in 10 %, door hysterie ook in 10 % en door tuberculose in 12 % van de gevallen.

Consanguiniteit werd 2 maal aangetroffen (3 %). In het eene geval waren de vader en moeder 2 maal neef en nicht. Hier leden moeder en zoon aan dementia praecox.

In verband met de geringe directe erfelijkheid is dominantie der ziekte wel zeer onwaarschijnlijk.

Onder de karakters van de ouders beschrijft Hutter, het autistische, het hyperaesthetische, het heboïde (egoïst, lui) en het paranoïde type.

50 % van de ouders waren in een of ander opzicht overgevoelig en 22 % eenzelvig. Dit resultaat pleit voor de opvatting van de constitutionaliteit van de hyperaesthetische eenzelvigheid bij de patiënten in hun praepsychotischen tijd.

Alcoholmisbruik kwam in 9 % van de gevallen voor, zou ook uiting van praecox-constitutie kunnen zijn.

Er zijn onder de broers en zusters 6 schizofrenen en één onzekere, d.i. na correctie 3 à 4 %.

Er zijn onder de broers en zusters 6 schizofrenen en één onzekere, d.i. na correctie 3 à 4 %.

In overeenstemming met Rüd in acht Hutter de dimeer-recessieve erfelijkheid aannemelijk.

Onder de andere psychoses ontbreken manieën en melancholieën.

Van de 10 gevallen van psychoses, onder de broers en zusters, waren er 6 schizofrenen. Hieruit blijken specifiek erfelijke invloeden van de dementia praecox.

Onder 16 stiefbroers en zusters kwam éénmaal een lijder aan dementia praecox voor.

Wat de afwijkende karaktertrekken bij de broers en zusters betreft, vaak gaf men aan, dat het heele gezin nerveus was.

Van de 6 aan dementia praecox lijdende broers en zusters waren er 4 praepsychotisch eenzelvig.

Ruim 1/5 van de broers en zusters is in-zichzelf gekeerd en stil; de meeste van deze zijn hyperaesthetisch.

Hutter concludeert: er bestaat een persoonlijkheidstype met stil-eenzelvige geesteshouding, dat bij voorkeur door de dem. praecox getroffen wordt. Deze karakter-eigenschappen zijn constitutioneel gefundeerd; ze komen vaak bij broers en zusters en bij de ouders voor. Waarschijnlijk geldt er voor dominantie bij de erfelijkheid. De stil-eenzelvige eigenschappen gaan vaak samen met andere, b.v. met overgevoeligheid, die vaker voorkomt dan inzichtelgekeerdheid. Andere eigenschappen van den autistischen mensch zijn wantrouwendheid en eigen-zinnigheid.

Hutter wijst nog op het resultaat van de enquête van Heymans en Wiersma, waarbij overeenkomst bleek tusschen het praepsychotische autisme en het autisme uit het materiaal van de algemeene erfelijkheidsenquête.

Behalve tweemaal bij de ouders, zesmaal bij broers en zusters, vindt Hutter nog 16 maal bij andere, verre familieleden *dementia praecox*. Dit pleit weer voor recessiviteit van den aanleg.

Onder familieleden wordt 8 maal melancholie en eenmaal manic aangetroffen. Er zijn aanwijzingen in het materiaal, dat we hier met een aparte belasting te doen hebben.

Alcoholisme is 11 maal bij de ouders, 7 maal bij broers, 11 maal bij grootouders en 8 maal bij ooms aanwezig. De helft van de alcoholistische ouders zijn eenzelve en hyperaesthetisch.

In zijn eindconclusie stelt Hutter de opvatting van Kahn, dat er een dominante overerving van het schizoïde type is, terwijl voor het ontstaan van de psychose een 2de factor noodig is, die recessief overerft, naast de mogelijke opvatting eener dominant-constellatieve theorie der erfelijkheid van schizofrenie, die hijzelf voorstaat. Hutter vermoedt door de gegevens van zijn materiaal, dat het autistisch-hyperaesthetische persoonlijkheidstype dominant overerft. Door uitwendige omstandigheden ontstaat de psychose. Dus door samenwerking van aanleg en „levenslot”. De levensomstandigheden zijn dermate van belang, dat slechts 4 % psychosen ontstaan. (Hoe worden in deze theorie de kenmerkende feiten, die ook in Hutters materiaal voorkomen en die hijzelf ook opvat als aanwijzingen van recessiviteit van de psychose, verklaard? ref.). Dit is „slechts” theorie.

De waarde van het proefschrift is, dat het op de basis van de mendelistische opvattingen tot stand kwam en de goed geanalyseerde bewerking van de vraagstelling. In dit opzicht levert het proefschrift meer dan het werk van de Duitsche onderzoekers, waarbij het aansluit.

G. P. FRETZ.

Dr. H. Stöcker. Erotik und Altruismus, 15e Heft van „Kultur- und Zeitfragen”. 75 blz. Ernst Oldenburg, Leipzig, z.j. Prijs M. 1.—.

In het eerste hoofdstuk „Liebe und Krieg” wordt het ontzettende van den oorlog met welsprekendheid beschreven en het sterk verlangen geuit naar een betere wereld. Voor het verkrijgen van een betere toekomst wil de schrijfster, al wat zweemt naar militarisme verfoeiende, dat krijgsdienst zal worden geweigerd. Er moet een sterke verandering komen in de menschelijke psyche: zij moet zich afkeeren van de roof- en moordinstincten, zich ontplooien tot edele gevoelens. Op den gang der algemeene ontwikkeling is van groote beteekenis de liefde van mensch tot mensch. Daarom verlangt de schr. een hooger en bloei dezer liefde tusschen man en vrouw. Zij bespreekt dan eenige punten uit het sexueele vraagstuk, waarvan zij verklaart, dat een ten volle bevredigende oplossing zeer moeilijk te vinden is, omdat men rekening moet houden met eischen van lichaam en geest, van hart en ziel, van zenuwen en economische gesteldheid. De oude moraal, die onthouding eischt, die in de onthouding iets verdienstelijks ziet, verwerpt de schr. Van bevoegde zijde is verklaard dat onthouding niet schadelijk is voor de gezondheid, maar daarin, aldus de schr., ligt niet voldoende grond om af te zien van een der sterkste bronnen van vreugde. Gedwongen zijn tot onthouding acht zij een euvel (bl. 20). Bovendien staat het geenszins vast, dat de onthouding voor de vrouwen niet schadelijk is; de wetenschap heeft daarover haar oordeel nog niet gereed. De beteekenis van den drang naar moederschap voor de gesteldheid der ziel worde niet onderschat. Men erkent, dat de dwang tot onthouding voor haar een bron is van gevaren voor lichaam en ziel, zoodat uit hygiënisch oogpunt het

streven naar opheffing of verzachting van den sexueelen nood met sympathie moet worden begroet. In deze erkenning ziet de schr. een succes van de eerst zoo bestreden beweging tot hervorming der moraal op sexueel gebied (bl. 23).

De sexualiteit heeft zich ontwikkeld en moet zich nog meer ontwikkelen tot erotiek en deze moet verhoogd, verrijnd worden. Het is de weg tot altruïsme. Het vergeestelijken van de erotiek is voor het psychisch en fysiek geluk der menschheid, vooral der vrouw, van zeer groote beteekenis. Hier eischen te stellen of raad te geven is moeilijk, omdat de wetten der sexualiteit nog duister zijn, maar het is al veel waard, als men dit erkent. De jeugd moet worden voorgelicht op sexueel gebied en opgevoed tot ethische idealen ten aanzien der sexueele neigingen. Onze onkunde op het gebied der sexualiteit leidt tot miskenning en wreedheid van oordeel.

De schr. legt den nadruk op de gelijkwaardigheid van man en vrouw, weert oude vooroordeelen af, wil een einde gemaakt zien aan prostitutie en geslachtsziekten, maar ook aan de schande van moederschap zonder huwelijk en den smaad van het buiten echt geboren kind. Na den oorlog heeft men dieper dan ooit te bedenken, dat zij, die leven, recht op leven en geluk hebben. De schr. ziet dat geluk in een hooge liefde, geboren uit de samensmelting van erotiek met zuiver altruïsme.

Belangrijke vragen worden in dit boekje aangevoerd, maar tot een bepaalde voor de practijk bruikbare conclusie komt de schr. niet. Op dit terrein bij uitstek doet zich de tegenstelling tusschen rede en zede eenerzijds, den drang der lusten anderzijds gelden. Rede en zede zullen het pleit moeten winnen. Op sexueel gebied leidt vrijheid, door rede niet beperkt, tot bandeloosheid, deze tot zedeloosheid. Zij zou dus — en de ervaring heeft het ook geleerd — niet leiden tot geluk. Vooralsnog is het meeste heil te verwachten van een zedelijk sterke jeugd, die tot zelfbedwang in staat is, den eenvoud lief heeft en met een weeldeloos huwelijksleven tevreden is.

P. v. HEIJNSBERGEN.

P. August Kleintitschen: Mythen und Erzählungen eines Melanesierstammes aus Pápata-tava, Neupommern, Südsee. Anthropos-Bibliothek, Band II, Heft 4, 1924. Pr. M. 15.—.

Op dit, hoewel reeds in 1924 verschenen interessant werk, meer dan 500 blz. groot, de vrucht en het resultaat van jarenlang plaatselijk onderzoek, wil ik nog gaarne in dit Tijdschrift de aandacht vestigen. Deze verzameling verhalen en legenden is vooral daarom zeer belangrijk, omdat zij afkomstig is van eene bevolking, die nog slechts weinig met de Europeesche cultuur in aanraking is geweest en daardoor nog veel oorspronkelijks heeft behouden.

Schr. heeft zijn materiaal in 7 groepen ingedeeld, te weten:

I. De sagen betrekking hebbende op *To Kabinana* en *To Purgo*.

Kabinana en *Purgo* zijn een mythisch broederpaar, wier bestaan met een maan-mythologie in verband staat. *Kabinana* is de representant en veroorzaker van het goede, wijze en nuttige, tevens van de heldere maan, *Purgo* daarentegen de bron van al het tegenovergestelde en tevens de donkere maan. Alle sociale verhoudingen der Kanaken staan met deze maanmythologie en met hun maancultus in verband.

II. De sagen over de slechte doodengeesten, de *tabaran*.

Merkwaardig is zeker, dat de Kanaken, in tegenstelling van andere min of meer primitieve volken, van meening zijn, dat in het hiernamaals geen belooning van het goede en geen bestraffing van het kwade plaats heeft. De Kanaken zouden dus niet kennen de voorstelling der vergelding, de retributie in het hiernamaals.

De *tabaran* zijn de laagste klasse van geesten der gestorvenen. Verreweg de

meeste dodden worden een *tabaran*. Deze slechtgezinde geesten kunnen allerlei onheil stichten; zij kunnen den menschen de ziel ontrooven en hen daardoor doen sterven.

In allerlei gedaanten kunnen zij zich vertoonen; niet zelden nemen zij de gedaante aan van een dier, en dan bij voorkeur van een vlieg of een kraai; echter ook als een man of vrouw treden zij wel op.

Het doodenrijk der *tabaran* stellen de Kanaken zich voor geheel als het land der levenden; alleen is daar alles met excrementen bevuild; de *tabaran* zelf zitten eveneens geheel onder de excrementen, alles wat zij aanraken bevuilen zij. Ook dragen zij steeds een korfje, met faeces gevuld, bij zich; zij voeden zich met allerlei vuil. Goede spijzen bekomen den *tabaran* niet, daarvan gaan zij braken en krijgen diarrhee. De *tabaran* voeden zich echter ook met de zielen der menschen.

Zij zijn den menschen zeer vijandig gezind; niet alleen staan zij den menschen naar het leven, maar zij trachten hen op vele andere wijzen te benadeelen. Zoo kunnen zij de vrouwen zoowel als de mannen verleiden. De toovenaars weten zich tot de *tabaran* in betrekking te stellen; tooverij speelt namelijk bij de Kanaken een groote rol.

III. Sagen betreffende de *tutanavurakit*, de goede doodgeesten.

Deze geesten zijn den menschen welgezind. In tegenstelling van de *tabaran* behouden deze geesten in het doodenrijk de menschengedaante en ook de levenswijze der menschen. Zij verschijnen den levenden in menschengedaante, maar kunnen zich ook als een vogel voordoen. De *tutanavurakit* kiezen zelf de menschen uit, die zij in hun bond willen opnemen. De daden tijdens het leven geven den mensch geen garantie, na zijn dood tot een *tutanavurakit* te worden. Deze geesten bewijzen den menschen allerlei diensten; zij kunnen hen beschermen tegen de kwade praktijken der *tabaran* en zijn met name bereid bij liefdetoovers een handje te helpen. Zelf zijn deze geesten ook ware Don Juans. Vooral ook zijn zij den menschen behulpzaam bij het vangen van dieren. De *tutanavurakit* leven met de *tabaran* in vijandschap.

IV. Sagen betreffende de *Kaia*, de hoogste geesten.

De *Kaia* zijn voor de Kanaken de gelukkigste en machtigste wezens. Niet-tegenstaande de *Kaia* alle goede hoedanigheden bezitten, zijn de Kanaken toch voor hen bevreesd. Zij kunnen verschillende gedaanten aannemen; in het geestenrijk hebben zij meestal eene menschengedaante, echter in het verkeer met menschen kunnen zij allerlei vormen aannemen, b.v. van een slang, een grooten steen enz. Slechts zeer enkelen menschen valt het voorrecht ten deel na hun dood tot een *Kaia* te worden; daartoe moet zoo'n mensch tijdens zijn leven met een *Kaia* in relatie zijn geweest. Bij zijn dood haalt dan de *Kaia* de ziel van zoo'n mensch af, beschermt deze tegen de *tabaran* en voert haar in het geestenrijk der *Kaia*.

De *Kaia* huizen in een eigen rijk, in fraaie woningen, en gescheiden van het verblijf der *tabaran* en de *tutanavurakit*.

Over het algemeen zijn de *Kaia* den menschen kwaadgezind; zij kunnen de menschen dodden. De toovenaars weten voor hun tooverpraktijken de hulp en medewerking dezer geesten te erlangen; zij kunnen ook de *Kaia* bezweren den menschen kwaad te doen. Echter kunnen de *Kaia* den menschen ook wel van dienst zijn. Verder veroorzaken zij aardbevingen, orkanen, overstromingen, vulkaan-erupties, enz.

V. Sagen over Zon en Maan.

VI. Sagen over Zeden en Gebruiken.

Deze betreffen met name den *iniet*-bond, een geheimen bond, waarin alleen de mannen en knapen en dat wel onder allerlei ceremonieel worden opgenomen. Verder handelen deze verhalen over toover, vooral over den *iniet*-toover, over oorlog en schelpgeld.

VII. Legendes over dieren. Deze zijn echter bij de Kanaken weinig talrijk.

Behalve de medegedeelde sagen en verhalen zelf leeren vooral ook de door den Schrijver toegevoegde inleidende toelichtingen en aantekeningen ons veel omtrent het gedachtenleven en de gebruiken van dit primitieve volk; ook daarvoor is de ethnograaf den Schrijver dank verschuldigd.

J. P. K. de Z.

Malaiische Erzählungen, Romantische Prosa. Lustige Geschichten. Geschichten vom Zwerghirsch. Aus dem Malaiischen übertragen von Hans Overbeck. 277 blz. Eugen Diederichs, Jena, 1925. Prijs geb. 11 M.

Naast de door Frobenius uitgegeven serie „Atlantis” onderneemt de firma Diederichs, die voor de uitgave van sprookjes en sagen zich bijzonder interesseert, een nicuwe reeks onder den titel „Insulinde”. Het eerste deel, dat van deze serie verschijnt, behandelt de volksliteratuur van het schiereiland Malaka. Later zullen andere deelen volgen, waardoor de literatuur en de folklore van het gansche eilandrijk zullen worden behandeld. Met groote belangstelling zien wij deze uitgave tegemoet; het deel, dat nu reeds voor ons ligt, geeft ons een uitstekenden dank van den ernst dezer onderneming.

De romantische verhalen openen den bundel. Woordelijk vertaald werd de geschiedenis van Raja Muda; in uittreksel werden medegedeeld een viertal andere verhalen, waaronder Malim Dewa en Malim Deman, die ook op Sumatra opgeteekend werden. Deze verhalen kenmerken zich door de losse aaneenrijging van een aantal episoden, waarin een reeks van avonturen verhaald worden, die de held te bestaan heeft, voor hij in het gelukkige bezit is van vrouwen en rijk. Natuurlijk treffen wij hier ook verschillende sprookjesmotieven (bijv. de in Indonesië zoo dikwijls voorkomende vertelling der zwaanjonkvrouw). Daardoor zijn deze verhalen meestal vermoeiend. Van karakterteekening is geen sprake, van een tragisch conflict evenmin. Daarentegen zijn deze romans interessant voor den stereotypen vertelstijl, daar bepaalde situaties (geboorte, huwelijk, gevecht) met vaste formules worden behandeld. Men krijgt den indruk, dat het voor den toehoorder niet minder belangrijk is, het leven aan een vorstelijk hof te hooren beschrijven, dan het verhaal der lotgevallen van den held. Voor den Maleier staat zoo een verhaal daarom ook veel dichtter bij de werkelijkheid, dan wij ons dat gewoonlijk voorstellen.

Onder de vroolijke vertellingen vinden wij verschillende goede bekenden. De grappen van den domoor zijn hier rijk vertegenwoordigd, naast minder algemeen verspreide noem ik die van een zak zout in het water te verbergen en het Pancatantra-verhaal van den wever als Wishnoe. De geschiedenis van Pa Bilalang is een merkwaardige variant van Doktor Allwissend. Si Luntschai is een voorbeeld van het type „Das Bürle” (Grimm Nr. 61).

Tot slot komen een aantal dwergheertverhalen, die niet zonder talent tot een geheel aaneengevoegd zijn. Hier treffen wij de ook van elders bekende fabels aan, die in Indonesië zeer in den smaak vallen.

De uitvoering van het boek is voorbeeldig. Een aantal fraaie foto's verluchten den tekst; maar waarom worden voor dit boek over den Gouden Chersonesos afbeeldingen van Java gebruikt? Het was aardiger geweest, als er foto's van Malaka gekozen waren. Het is te wenschen, dat in de volgende deelen dezer serie aantekeningen worden toegevoegd, waardoor de folklorist ook met andere Indonesische varianten der opgenomen verhalen wordt bekend gemaakt.

J. DE VRIES.

Malakka gekozen waren. Het is te wenschen, dat in de volgende deelen dezer

Dr. Eduard Stemplinger: Antike und moderne Volksmedizin (Das Erbe der alten Schriften über Wesen und Wirkung der Antike 2e Reihe, Heft X). 120 blz. Dieterich'sche Verlagsbuchhandlung, Leipzig, 1925. Prijs 7 M.

Met tal van voorbeelden toont de schrijver aan, dat de volksgeneeskunst van onzen tijd grootendeels een voortzetting is van het op occulte en godsdienstige voorstellingen steunend geneeskundig geloof der oudheid, dat zich in dien tijd kon handhaven naast de meer rationeele richting in de geneeskunst, die de waarneming, de ervaring en de proefneming als leidraad voor haar denken en handelen had aanvaard. Een scheiding tusschen deze twee richtingen in het geneeskundig denken kon eerst tot stand komen, toen de laatste sterk genoeg was om haar eigen weg te kiezen en den onbetrouwbaren steun van geloof, mystiek en overlevering kon missen. De vereering voor de geschriften der klassieken, de zucht naar wonderen en de neiging tot occultisme, die zoo lang hun invloed op het natuuronderzoek hebben behouden, hebben een volkomen scheiding langen tijd verhinderd. Vandaar de merkwaardige overeenkomst tusschen het geneeskundig volksgeloof van onzen tijd, dat zich hoofdzakelijk door mondelinge overlevering handhaaft en de klassieke bronnen, waaruit het zijn oorsprong neemt. Een mentalité prélogique, die door vooropgezette meeningen bevangen, de nuchtere waarneming en de zakelijke beschouwing versmaadt, moge den bodem vormen, waarin deze voorstellingen wortelen, de treffende gelijkvormigheid, dikwijls tot in de kleinste bijzonderheden, is alleen te begrijpen, wanneer we weten, dat bijna tot onzen tijd toe de uitspraken en voorschriften der klassieken hun gezag hebben gehandhaafd en geregeld en getrouwelijk in de wetenschappelijke en populaire geneeskundige literatuur werden herhaald.

M. A. VAN ANDEL.

Edouard Philippon, Les Peuples Primitifs de l'Europe méridionale. E. Leroux, 322 blz. Paris, 1925. Prijs 30 fr.

In dit boek wordt een poging gewaagd den oorsprong te bepalen van de volkeren, die zich omstreeks het midden van het tweede millennium vóór onze jaartelling op den noordelijken rand van de Middellandsche zee metterwoon gevestigd hebben. Het zwaartepunt van dit onderzoek ligt bij de Illyriërs, Liguriërs en Iberiërs, en het laatste hoofdstuk is geheel aan de verwantschap van deze drie volkengroepen en aan hun zwerftochten gewijd. Ook de Hellenen, Macedoniërs en Kelten krijgen een beurt; voorts de Etruskers, die de schrijver als een autohthoon Italisch volk beschouwt. Afzonderlijk worden ook nog de Egeïsche volkeren besproken.

Onnoodig te zeggen dat het hier wetenschappelijke vraagstukken geldt van den allereersten rang. Maar het spijt me te moeten zeggen, dat voor zulk een taak de heer Philippon nog immer niet voldoende berekend blijkt. Dit spijt me te meer, omdat het boek uitstekend verzorgd en het onderwerp met toewijding, ik zou haast zeggen: met piëteit behandeld is en veel inspanning heeft gevorderd. „Je me suis donné garde de poser à l'archéologie des questions qui ne sont point de son domaine”, zegt de schrijver (bl. VI), maar er bestaat een praehistorische archaeologie, tot wie hij zich gerust had mogen, ja moeten wenden. Hij wendt zich dus tot de dichters, de geschiedschrijvers, de geographen, de volksoverleveringen, vooral echter tot de linguïstiek, en nu is juist de linguïstiek wel zijn zwakste zijde. Iemand die vraagstukken als bovengenoemde wilde behandelen, had zich wel op de hoogte mogen stellen van de Boghazköi-onderzoekingen, dan ook van de door Herbig, Ostir (Alrodica), Winkler en zooveel anderen verkregen resultaten. Van de brandende Hethitische kwestie geen woord. Bij de onomastische besprekingen is, voor

zoover ik zie, het magistrale werk van Wilh. Schulze niet benuttigd, het geraadpleegde Grieksche etymologische woordenboek is nog steeds v. Prellwitz, enz. En dit alles zou nog zóó erg niet zijn, maar overal komt de amateur om den hoek kijken; elementaire dingen worden met een zeker vertoon opgedischt, belangrijke kwesties genegeerd, onmogelijke vergelijkingen gewaagd, klankwetten (zoo b.v. de vertegenwoordiging van de idg. liquidae en nasales sonantes) met groot aplomb opgesteld.

Als volgeling van d'Arbois de Jubainville had Ph. andere wegen moeten bewandelen. Dan waren zijn vernuft, belezenheid en de groote eruditie, waarover hij stellig beschikt, aan de praehistorie en taalkunde ten goede gekomen. Reeds in 1909 heeft Ph. getracht, het Indogermaansche karakter van de Iberiërs te bewijzen in zijn geschrift *Les Ibères* (Paris), waarbij d'Arbois de Jubainville destijds de voorrede schreef. Zijn betoog had begrijpelijkerwijze weinig succes. Voor wie zijn boeken met de noodige omzichtigheid bezigt, zullen zij echter een vindplaats van veel wetenswaardigs blijken.

JOS. SCHRIJNEN.

Bernard Areus: Manuel des Missions Catholiques. Museum Lessianum. 490 blz. + 92 blz. A. Dewit, Brussel, 1925. Prijs fr. 24.—.

De redacteur van de „Katholische Missionen” had reeds vroeger gevoeld, dat het voor den belangstellende soms zeer moeilijk was cijfers te vinden, die de missie betroffen. Immers onmiddellijk na den wereldoorlog gaf hij het „Handbuch der katholischen Missionen”, waarvan het hier aangekondigde werk eene vertaling en aanvulling is.

Dit boek geeft geen schetsen over de missie, de houding tegenover inlanders, de psychologie van den bekeerde enz. enz. Het geeft (maar dan ook zeer uitvoerig) namen en cijfers. Wie iets weten wil omtrent de missies, het bestuur, Europeesche en Inlandsche geestelijken, aantal gedoopten zal niet vergeefs zoeken. Evenmin wie de voornaamste missielectuur zoekt, tijdschriften (populair en wetenschappelijk), verenigingen die zich met propaganda bezighouden enz.

Juist de on-Fransche degelijkheid en uitgedijtheid, de omvangrijke documentatie zullen welkom zijn aan hen, die spoedig iets moeten weten en geen tijd hebben allerlei jaargangen van het „Zeitschrift für Missionswissenschaft” na te gaan. Zoo bijv. over de geneeskunde in dienst van de missie, over de opleiding der missionarissen of de ontzaglijke sommen door Europa en Amerika jaarlijks opgebracht.

Bij zulk een verscheidenheid zal het den sociograaf niet verwonderen aan het slot het verkeer behandeld te zien in verband met de missie. Al is in dit laatste hoofdstuk wel eens 't een en ander aangesleept, waarvan de samenhang met de missie niet recht duidelijk is (bijv. de tonnenmaat in verschillende havens!).

W. R. HEERE.

Verslagboek der Derde R.K. Paedagogische Week van de R.K. Leergangen, gehouden 17, 18 en 19 Aug. 1925 te Tilburg, 203 blz., Henri Bergmans & Cie., Tilburg, 1926, prijs f 1.25.

Het is bekend, dat er aan R. K. zijde hard gewerkt wordt op het gebied der paedagogiek en haar hulpwetenschappen; dit verslagboek geeft er opnieuw het bewijs van. Het geeft het grootste deel der voordrachten — met leedwezen missen wij twee bijdragen, volgens het programma door Prof. Roels geleverd, een stuk van Prof. Fransen, over het vrijheidsbeginsel van psychologisch standpunt beschouwd, en een mededeeling van Br. Ebergiste over leermiddelen voor zwakzinnigen — te Tilburg gehouden in Aug. 1925.

Opmerkelijk hoe ook hier het vrijheidsvraagstuk naar voren treedt. Behalve de reeds genoemde voordracht waren er aan gewijd twee lezingen van H. Kitselaar S. J. over Gezag en Vrijheid in jeugdleiding en jeugdvereniging, een voordracht van Dr. de Brouwer over Autonomie van de school en een magistrale lezing van Prof. J. Hoogveld over: Het vrijheidsbeginsel in de opvoeding. Deze laatste mag dunkt mij wel als de belangrijkste publicatie uit dit interessante verslagboek worden gekenmerkt. Na een ontleding van het vrijheidsbegrip — zeer noodzakelijk om de veelduidigheid van dit woord — wordt een toepassing gegeven van de echte vrijheidsgedachte in de paedagogiek. Dat daarbij de naturalistische paedagogiek van Ellen Key c.s. met kracht wordt bestreden, zal niemand verwonderen. Maar menigene die van R. K. zijde slechts onderdrukking der persoonlijkheid verwacht, zal met verwondering en, naar ik hoop, beschaming bemerken, hoe ver hij af leeft van de geestelijke sfeer van een derde zijner landgenooten. Ik kan de verleiding niet weerstaan enkele teekenende gedachten over te nemen.

Het doel der opvoeding is opvoeden tot vrijheid. Bereiken wij dit niet, dan is het werk, door wiens schuld dan ook, eigenlijk mislukt. En opvoeding tot vrijheid en opvoeding in vrijheid behooren bij elkaar als moeder en kind (p. 47). Einddoel van ons werk is het goed gebruik der vrijheid. Te bereiken is dit niet zonder oefening in vrijheidsgebruik onder wijze leiding; er moet gelegenheid zijn voor daden. Hebt vertrouwen in de natuur van uw kweekelingen, knijpt in Godsnaam niet door, 't is zoo'n simpel procédé; de sterke vuist is in de opvoeding het teeken van onmacht; maar tracht de krachten, die op het kwaad uitgaan, te sublimeeren. Onze groote Heiligen waren niet die akelig-zoete suffertjes, waarmee heiligschennende knutselaars onze kerken volfabrieken (p. 53).

Weldadig doet het ook aan, hier Kant — die soms van R. K. zijde zoo onbillijk wordt beoordeeld — ook daar waar hij bestreden wordt te zien genoemd onder de grootsten van ons geslacht, te zamen met Aristoteles en Thomas (p. 37).

Fr. de Hovre geeft ons behalve een wat te summier, in stellingenvorm gehouden overzicht over: Het organisch verband tusschen Levensbeschouwing en Opvoedingsleer, in hoofdzaak overeenstemmend met zijn Paedagogische Wijsbegeerte, de belofte van een spoedig te wachten boek over Katholieke Levensbeschouwing en Opvoedingstheorie.

Van milde wijsheid getuigt ook het stuk van A. Gielen: Over de lectuur voor de jeugd.

Het vraagstuk der beroepskeuze wordt besproken door J. Th. van Lent en G. D. Zegers. Mej. C. op de Coul handelt over de opleiding voor het bewaarschoolonderwijs. B. H. de Groot over de persoonlijkheid van den opvoeder. G. J. B. A. Janssens over: Het afwijkende kind en F. Frencken over: De eucharistische kruistocht-methode in de opvoeding en het onderwijs.

PH. KOHNSTAMM.

I. J. de Bussy, Opstellen. Ingeleid en bewerkt door Dr. N. Westendorp Boerma. 361 blz., J. H. de Bussy, Amsterdam, 1926, prijs geb. f 3.25.

Deze bundel wil „een kijk geven op het geheel van De Bussy's denkarbeid, op zijn methode, zijn manier van denken, en ons tevens iets laten zien van de resultaten, waartoe hij gekomen is.”

De vraag is dus of de gekozen opstellen ons een indruk van dat geheel geven en of de inleiding van Dr. Boerma ons zóó in het denken van De Bussy invoert, dat we die stukken daarin kunnen plaatsen. Zoowel voor een keuze uit De Bussy's werk als voor een inleiding doen zich groote moeilijkheden voor. Zoo origineel De Bussy's gedachten waren, zoo weinig bezat hij de gave van compositie. Dit geldt zoowel voor zijn boeken als ook voor zijn collegedictaten; zijn denkbeelden

zijn vaak ontvouwd in uitvoerige kritiek op een geschrift van een ander, waardoor De Bussy's boeken vermoeiend om te lezen zijn, elk afzonderlijk geen architectonisch geheel vormt, en uit den aard der zaak geen lang leven heeft. Dit hangt ook hiermede samen, dat De Bussy geen stelsel gaf, maar voor hem de waarde van hetgeen hij schreef in de afzonderlijke opmerkingen lag. Hierdoor komt het, dat zelfs zijn beste en niet polemische geschriften als de „Inleiding tot de zedekunde” en „Het zedelijk beoordeelen” aan den eenen kant een schat van fijne en scherpzinnige ontledingen geven, maar aan den anderen kant ver- vermoeiend zijn door het te lang gerekte in het minutieuze. Dit past echter weer geheel bij zijn denken, want hij doet ons gevoelen, dat we met strakke doctrines op het terrein der zedekunde niet uitkomen, doch dat dit gebied zeer ingewikkeld is, niet 't minst door de taal — was de ethiek voor hem niet voor de helft een woordenkwestie?

De inleiding is geheel in den geest van De Bussy; geen uitweidingen over zijn persoon, het gaat om zijn denkbeelden. Weinigen zijn hiermee zoo vertrouwd als Boerma; hij heeft De Bussy geheel in zich opgenomen; zelfs de eigenaardigheid van De Bussy, dat hij nooit jaartallen van geciteerde werken noemde, treft ons ook bij den inleider; maar wat belangrijker is: ook hij geeft „afzonderlijke opmerkingen”. M.i. heeft Boerma zich voortreffelijk van zijn taak gekweten, toch kwam de vraag bij mij op of hij niet wel eens teveel kennis van De Bussy's denkbeelden bij zijn lezer vooronderstelt en of De Bussy's ideeën in zijn „Inleiding tot de zedekunde” en vooral in „Het zedelijk beoordeelen” neergelegd niet breder behandeld hadden moeten zijn. Nu zijn b.v. blz. 26/7 voor den niet-deskundigen lezer wel wat kort en misschien niet duidelijk; een uitvoeriger bespreking zou b.v. ook verduidelijkt hebben wat De Bussy op blz. 118 schrijft.

Boerma groepeerde zijn aantekeningen om de twee kwesties „gelooven en weten” en „godsdienst en zedelijkheid”. Gaarne had ik ook De Bussy's zedekundige ideeën, m.i. het belangrijkste in zijn werk, meer in het middelpunt gezien.

Na het boven opgemerkte behoef ik niet te zeggen, dat de keuze der opstellen vrij beperkt en bijzonder lastig was. Drie van de vijf zijn herdrukken, waarvan we er één niet lang geleden nog in vertaling lazen. De stukken over waarheidsliefde en dankbaarheid zijn nieuw, hoewel het laatste onlangs in dit tijdschrift verscheen. Al is dus voor degenen, die De Bussy kennen, weinig nieuw, we zijn dankbaar hier weer veel bijeen te zien, te kunnen herlezen en genieten van zijn fijne onderscheidingen. Deze twee laatstgenoemde stukken zijn bewerkingen of liever omwerkingen van collegedictaten. Van de mij bekende dictaten lijken mij deze het meest geschikt voor publicatie; maar ook deze twee moesten daarvoor geheel omgewerkt worden. Boerma deed dit uitnemend in den geest van De Bussy en slaagde het best in „Waarheidsliefde”, welk dictaat er zich ook het allermeest toe leende. Toch is dit opstel van De Bussy—Boerma. Of b.v. de definitie van waarheidspregen op blz. 98, waar wel iets tegen in te brengen is, zoo precies van De Bussy is, zou ik betwijfelen.

De denkbeelden van De Bussy in dit boek gegeven, wil ik hier niet beoordeelen. Deze bundel geeft er een goed, maar — 't kon moeilijk anders — geen volledig beeld van, waarom ik den lezers van deze opstellen zou aanraden ook „Het zedelijk beoordeelen” te lezen. Dergelijke lectuur leert ons zuiver waarnemen en scherp onderscheiden.

W. LEENDERTZ.

Dr. Karl Haushofer „Geopolitik des pazifischen Ozeans”, 451 bladz., Kurt Vowinckel Verlag, Berlin, 1924. Prijs 15 M.

Hoe jammer, dat deze geograaf, die indertijd een belangwekkend boek over „Dai Nihon” schreef, zij het met vermoeiend vele herhalingen, sedert zijn kracht is gaan zoeken in het smeden van nieuwe woorden zonder nieuwen zin, dikke frazen

zonder veel zin, en rare constructies, die klaarblijkelijk geen ander doel hebben dan de aandacht te trekken. De schrijver maakt telkens een onaangename, opdringerige indruk. Er wordt veel te zeer geworven om belangstelling, de beteekenis van de eigen opvatting te luid uitgeroepen. In iederen zin haast worden weer zulke woorden als „meerüberspannende geopolitische” te pas gebracht, en dit maakt de lektuur lastig in plaats van licht en aangenaam, zooals de schrijver toch zoo graag wil; een even hinderlijken trek vormen de onnoodig lange zinnen met trossen van dikke adjektieven, de lektuur die heel licht kon wezen, wordt er door verzwaaard. Zijn technische, grieksch-achtige termen in plaats van gewone, duidelijke in de eigen taal wel een voordeel: ökumene, anökumene en dergelijke? Het lijkt zoo op kwazie-geleerdheid. Al het werk, ten minste het „geopolitische” werk van Haushofer lijdt aan „head-line” stijl, en schrikt meer af dan ook objectief gewenscht is, want hij wijst werkelijk op belangrijke en wat verwaarloosde verschijnselen en samenhangen, hoewel ook dan telkens weer die feuilletonistische behandeling hindert. B.v. de Stille Zuidzee, zegt H., was in de vroege geschiedenis der menscheid nooit zoo scheidend als de Atlantische Oceaan, dan noemt hij het een en ander dat „kulturmorphologisch” van Azië uit zich in de vroeg-Amerikaansche kultuur zou verspreid hebben, dus à la de oppervlakkige beweringen van Elliott Smith en Perry, en laat er dan direkt op volgen, dat de Pacifiek een verspreidingsmiddel was bij de eerste slingerbeweging der beschaving tusschen palaeolithische en bronskultuur, wat „misschien nog wel eens aangetoond zal kunnen worden!” dus nog lang niet aangetoond en bewezen is, en dus niet meer dan mogelijk mag heeten. (p. 51).

Maar: allerlei aardige suggesties geeft H. zeker, ook kent hij literatuur die ons veelal onbekend blijft, op belangrijke en vaak ook kurieuze verschijnselen wijst hij, de kaartjes zijn vaak aardig (hoewel soms al te mooi en daardoor onduidelijk, b.v. Tafel V). Wat een nuttig en ook prettig boek zou het zijn, ont-daan van al die formeele fouten!

S. R. S.

W. L. Mackenzie King: La Question sociale et le Canada. 252 blz. Alcan, Paris, 1925. Pijls francs 10.—.

De titel van dit werk is misleidend. Wie toch meent hier belangwekkende gegevens te zullen vinden over de maatschappelijke vraagstukken in Canada of over de houding welke dit land tegenover de moderne arbeidsproblemen aanneemt, wordt teleurgesteld. Het „et le Canada” slaat uitsluitend op den schrijver, Canadees en Eersten Minister van the Dominion tevens en heeft blijkbaar de uitgave door de Bibliothèque France—Amérique moeten motiveeren. Overigens toch is er niets Canadeesch of Amerikaansch in te vinden. Integendeel, de er in ontwikkelde denkbelden zullen nergens op grooter tegenstand stuiten, dan juist in nieuwe landen als Canada. Amerika haalt men bij voorkeur niet aan wanneer men over arbeids-wetten enz. spreekt, mannen als Ford c.s. ten spijt. De nederlaag welke Mackenzie King bij de algemeene verkiezingen onlangs leed, bewijzen ten overvloede, dat zijn denkbelden nog niet Canada vertegenwoordigen! Zelfs de titel *La Question sociale* zou men nog te ruim kunnen vinden waar de schrijver zich vrijwel uitsluitend met de nijverheid bezig houdt. De nijverheid zal in de eerste plaats het Menschdom (l'Humanité) moeten dienen, waarbij de vrees door een wederzijdsch vertrouwen moet worden vervangen. Dit wederzijdsch vertrouwen, waarachtige rechtvaardigheid en een daadwerkelijk willen, zullen de nijverheid moeten beheerschen. L'introduction de cet esprit nouveau dans l'Industrie ne viendra, comme il est déjà venu dans la Science et dans la Religion, que par la foi en un ordre certain auquel toutes choses doivent se soumettre, et par l'application des principes sur lesquels repose cette foi. Het voornaamste doel van het werk is d'indiquer la voie

vers ce changement d'attitude dans les relations industrielles et de suggérer des moyens par lesquels faire pénétrer dans l'Industrie un esprit nouveau.

Voor Nederlanders zijn vele der hier ontwikkelde denkbeelden niet nieuw meer. Zij kennen ze reeds uit de studies van I. P. de Vooys, Mr. Clara Wichmann e.a., welke samenvattend o.m. zijn weergegeven in *De Toekomst der Maatschappij*, de bekende W. B. uitgave.

Voor Canada — ten deele misschien ook voor sommige kringen in Frankrijk — zijn ze blijkbaar nieuw. In zooverre kan men het verschijnen van deze studie, welke ongetwijfeld getuigt van een hoog en eerbiedwaardig idealisme, een feit van betekenis noemen, niet het minst door de positie van den schrijver.

J. VAN HINTE.

Otto C. Artbauer: Kreuz und quer durch Marokko, 189 blz. Strecker u. Schröder, Stuttgart, 1925. Prijs geb. M. 6.50.

Een nieuwe druk van dit voor-oorlogsche boek over een land, dat in belangwekkendheid sedert de jaren 1906—1909, toen de schrijver er vertoefde, nog niets heeft ingeboet. Artbauer was een Duitsche agent. Mühlhofer, die dezen druk bezorgde, zegt het met zooveel woorden en ook zonder zijn waarschuwing zou de inhoud van het boek ons de nationaliteit van den schrijver wel doen vermoeden. Zijn partijdige of liever: zijn anti-Fransche gezindheid en beschouwingen zijn echter zoo scherp uitgesproken, dat het geen kwaad kan. Artbauer's doel is, de belangstelling van het Duitsche volk voor koloniale politiek op te wekken en algemeener te maken. Hij schrijft levendig, aantrekkelijk. Zijn boek is geen dorre „Landeskunde”, maar een bonte reeks vluchtige schetsen van land en volk, zooals hij het op zijn zwerftochten leerde kennen. Al dadelijk het eerste stukje over Tanger, „de stad der (Christen-) honden”, pakt ons door de aanschouwelijke schildering van het oostersche, bonte, woelige leven. Voortreffelijk beschreven is ook het marktlevens te Marrakesj, de warmbloedige, hartstochtelijke hoofdstad van het zuiden en de weerzinwekkende tooneelen van het Aissauafeest. In economisch opzicht is Artbauer's boek natuurlijk niet meer op de hoogte. Het ontbreken van behoorlijke wegen, bruggen en transportmiddelen geldt voor 1926 niet meer. Er zijn nu meer dan 3000 K.M. goede wegen en tallooze vracht-auto's en auto-omnibussen, waarvan ook door de inlandsche bevolking een druk gebruik wordt gemaakt. Ook de primitieve toestand van de havens en de post is sinds de Fransche bezetting verbeterd. Maar Artbauer's beschrijvingen van het volksleven zijn voor het grootste deel nog volledig juist. Zelfs aan de slavernij, het bête noir der westersche beschaving, hebben de Franschen geen einde gemaakt. Nog steeds worden de neger-slaven aangevoerd langs den oerouden karavaanweg uit den Soedan, die te Marrakesj „uitmondt”, in welke stad ze nu nog meer of minder openlijk worden verhandeld. Schrijver zag die markten nog in vollen fleur en wij mogen hem dus wel gelooven als hij verzekert, dat van de hartverscheurende tooneelen die de westersche sentimentaliteit zich bij het woord „slavenhandel” afschildert, geen sprake is. Ook de behandeling der slaven is goed. Negerinnen zijn zeer gezocht als concubines bij de Mooren, d.z. de stedenbewoners. Artbauer schrijft aan die vermenging met negerbloed den achteruitgang van vele aanzienlijke Moorsche families toe; ook in het regeerend geslacht vloeit het rijkelijk. Het uiterlijk van vele Marokkanen verraadt dien neger-inslag zeer duidelijk.

Van de verdere schetsen noemen wij nog: de Rifbewoners, de Spaansche presidio's, de positie der vrouwen, de Moorsche bouwkunst, die in haar schitterendste bouwsels de tegenhangers gewrocht heeft van de Moorsche paleizen en moskeeën van het Iberische schiereiland.

J. BRUMMELKAMP.

Dr. Clara Meyer-Wichmann. Inleiding tot de filosofie der samenleving. 2e druk. 176 blz. De Erven Bohn, Haarlem, 1925. Prijs f 2.50, geb. f 3.50.

Het mag een verblijdend verschijnsel heeten, dat van dit boekje van de begaafde te jong overleden schrijfster een tweede druk noodig bleek; niet alleen om de thans daaraan toegevoegde biographische inleiding, maar ook om den inhoud van het boek zelf. Want niemand wel zal ontkennen, dat de schrijfster blijk geeft van een grondige wijsgeerige en historische studie en bezinning als voor de behandeling dezer stof onontbeerlijk zijn; terwijl juist dit haar lievelingsgebied, de filosofisch-geschiedkundige sociologie, ondanks zijn belangrijkheid, althans te onzent, slechts zoo weinig beoefenaars vindt.

Het boekje bestaat uit een drietal ongeveer even groote hoofdstukken, die waarschijnlijk gediend hebben voor even zoovele voordrachten. Zij zijn getiteld: De geest der samenleving; de samenleving en haar structuur; de verhouding van den mensch tot de samenleving. Het is moeilijk van het geheel met zijn talrijke, hoewel onderling goed samenhangende denkbeelden een algemeen oordeel uit te spreken; behalve dan dit, dat het voor den belangstellende uiterst lezenswaardig is, helder en diep gedacht en toch duidelijk gesteld. Ter kenschetsing van dat geheel willen wij trachten enkele der er in vervatte hoofdgedachten in onderlingen samenhang kort weer te geven.

De samenleving is niet *redelijk*; die eisch kan niet aan haar gesteld worden. De menschelijke rede, d.i. die van den microcosmos, is trouwens ontoereikend om het beweeg van den macrocosmos te doorgronden en te omvatten. Elke samenleving is niet gegrondvest op zekere tot standvastige uitkomsten gerakende rede, maar sluit steeds in zich *strijd*. Is deze beslecht op het eene gebied, dan ontbrandt hij weer op het andere. De eene ellende en de eene strijd wordt eenvoudig vervangen door een andere; en verbetert het een, dan verslechtert weer het ander. Zulks is nu eenmaal onvermijdelijk, gegeven der wereld eeuwigdurende onvolkomenheid. Maar juist dáardoor komt zij nimmer tot stilstand en blijft zij in een voortdurende levende beweging.

Niets blijft zichzelf volkomen gelijk. Alles is in *verandering* begrepen, alles vloeit, zooals Heraklitus het uitdrukte. Het oude wordt niet volkomen teniet gedaan, maar het vervormt en verliest zijn oorspronkelijke waarde. Alle verbeteringen dragen een slechts *tijdelijk* karakter; zij zijn nimmer voorgoed en blijvend afgesloten. Want niets kan eeuwig in stand blijven: heeft iets in de algemeene evolutie zijn hoogtepunt bereikt, dan volgt noodwendig daling. In alles vinden wij, evenals in het menschenleven, een opgang, bloei en ondergang. Maar al het nieuwe groeit op uit den mest, die gevormd werd uit de overblijfselen van het oude. Iets *volkomen nieuws* wordt er nooit geboren: in elk heden ligt zoowel het verleden als de toekomst besloten; en het is juist die gedachte, die in staat is mogelijke pessimistische overdenkingen te overwinnen.

De behoudzicken zouden de beweging willen tegenhouden; zij verkiezen het zekere en bekende boven het onzekere en onbekende. Maar zij zijn niet bij machte de drijvende beweegkrachten te weren. En de stuwkracht dier voortdurende beweging is gelegen in de eenzijdige, in wezen feitelijk onredelijke *illusies*, die den mensch bezielen. Maar de mensch is nu eenmaal nooit alleen een filosofisch toeschouwer, maar meespeler tegelijk, hoeveel genot zulk een passief wijsgeerige beschouwing den enkeling ook verschaffen moge. En dit is maar goed ook; want wijsheid alléén kan nooit de volle levensbestemming uitmaken, noch de volle levensvreugde; en slechts *bij tijden*, slechts bij betrekkelijk korte oogenblikken, kunnen wij zulk een alles verhelderend inzicht verdragen en genieten.

Met verstandelijk begrijpen alleen komt men niet tot *activiteit*; en de *bewustwording* van alle grondslagen en bestanddeelen van de geschiedenis der mensch-

heid en van den ontwikkelingsgang der maatschappij, is geenszin bijdragend tot het geluk en de werkkraft van den enkeling. Daartoe zijn zekere *eenzijdigheden* onontbeerlijk, welke veelal blind doen zijn voor de waarde van andere richtingen; maar zulk een dwaze illusionaire eenzijdigheid is nu eenmaal onmisbaar voor den voortgang der samenleving. En opmerkelijk is het, dat wat bij het streven van groepen bereikt wordt, veelal geheel afwijkend is van de illusies die er bij voorzaten en van de resultaten die men er zich van had voorgespiegeld.

Het voorgaande moge volstaan om eenig denkbeeld te geven van den rijken inhoud en de belangrijkheid van het hier aangekondigde boekje, dat een schoone nalatenschap is van de overledene.

C. J. WIJNAENDTS FRANCKEN.

Dr. H. T. de Graaf. Karl Marx en het Marxisme. 65 blz. Serie 1, Nummer 4, Religieus-socialistische Vragen. Uitgavenreeks van de Arbeidersgemeenschap der „Woodbrookers in Holland”. N.V. Uitgevers-Maatschappij van Loghum Slaterus & Visser, Arnhem, 1925. Prijs f 0.85.

Aan een beknopte uiteenzetting van het Marxisme bestaat in Nederland ongetwijfeld behoefte en in zooverre is het verschijnen van bovenvermeld boekje met vreugde te begroeten. Doch heel veel verder gaat voor referent deze vreugde niet. Men moet een virtuoos van den eersten rang zijn om Marx' leven en werken in ruim 60 kleine pagina's weer te geven, doch als deze weergave voortdurend onderbroken wordt door kritiek, is moeilijk aan te nemen, dat het geheel aan de eischen van een publicatie met den bovengenoemden titel beantwoordt. Marx' economische leer in zegge 8 bladzijdjes kritisch „af te doen” is toch wel wat al te erg!

Het best is naar mijn meening het eerste hoofdstuk „Het leven van Marx” geslaagd. Het geeft een levend en helder beeld van deze grootsche figuur. In het hoofdstuk over het „historisch materialisme” treft men ook eenige geslaagde passages aan. De dwaasheid, dat het historisch materialisme onjuist zou zijn, omdat het materialisme als filosofisch systeem onhoudbaar is, een dwaasheid die nog iederen dag gedebiteerd wordt, treft men er gelukkig niet in aan.

Wat de schrijver over de zelfstandigheid der geestelijke verschijnselen zegt — het onderwerp dat den socioloog in deze het meeste interesseert — bevredigt allermint. Welke marxist ontkent, dat in den menschelijken aanleg het streven naar gerechtigheid, idealisme e.d. liggen? Immers geen enkele. Doch daarmee is niet opgelost, waarom de inhoud der gerechtigheid, der idealen in tijd en ruimte zoo hemelsbreed verschilt. Het marxisme doet een poging dezen steeds wisselenden inhoud te verklaren en degenen die deze pogingen niet geslaagd acht, doet het best in concreto aan te toonen, dat zij onjuist zijn.

W. A. B.